

DÜNYA BANKASI VE TÜRKİYE

Safiye KAYA

Sayıştay Uzman Denetçisi

GİRİŞ

Belirli tarihsel koşullar altında yine belirli ihtiyaçların ürünü olarak kurulan Dünya Bankası'nın, günümüzde neredeyse, tüm siyasal, ekonomik ve kamu yönetimine ilişkin tartışmaların odağında yer aldığı gözlenmektedir. Banka, bazı çevreler tarafından bir uluslararası yardım kurumu gibi algılanmakta, hatta az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için ihtiyaç duydukları finansmanın tek kaynağı biçiminde de sunulmaktadır. Buna karşılık başka bir anlayış, Banka'yı, faaliyetleriyle tüm dünyanın neo liberal ideolojinin isterlerine göre yeniden şekillenmesine katkıda bulunan kurumlardan biri olarak tarif etmektedir.

Ancak tartışmasız olan şey; Banka'nın az gelişmiş ülkeler dünyası için çok önemli olduğudur. Bu önemlilik sadece bu ülkelerin yatırım projelerinin finansmanı için Banka'nın sağladığı kredilerden kaynaklanmamaktadır. Belki de daha önemlisi "Banka'nın uluslararası piyasalar için 'risklerden koruyan şemsiye örgüt' rolü oynamasıdır. Bu rol nedeni ile, ulusal dış borcun diğer büyük bölümü, bu kurumun bir tür 'vize'si ile harekete geçmektedir."¹ Banka'nın bu niteliğinin, kalkınmasını sağlayabilmek için dış kaynağa ihtiyaç duyan az gelişmiş ülkeler bakımından ne denli önemli olduğu açıktır.

Öte yandan Banka, özellikle az gelişmiş ülke hükümetleriyle imzaladığı "Yapısal veya Sektörel Uyarlanma Kredi Anlaşmaları" aracılığı ile bu

¹ Birgül Ayman Güler (1996), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, Ankara: TODAİE, s. 79.

ülkelerin toplumsal yapısını dönüştüren, üretim ve dağıtım ilişkilerini yeniden düzenleyen yaptırımları uygulamaya koymaktadır.

Bütün bunlar Banka'nın ve faaliyetlerinin iyi anlaşılmasını gerektirmektedir. Banka uygulamalarını desteklemek ve kendi yararına kullanmak veya bunlara muhalefet etmek amacına yönelik bütün tavırların, ancak, doğru bilgiye dayandırıldığı sürece etkili olabileceği çok açıktır.

Hiç kuşkusuz Dünya Bankası ülkemiz açısından da çok önemlidir. Cumhuriyet tarihimizin belki de en derin ekonomik krizini yaşadığımız bu günlerde, Dünya Bankası, gerek yatırım projelerimizin ya doğrudan kreditorü ya da diğer dış finansman kaynaklarını harekete geçiren kurum olarak, gerekse tüm toplumsal sistemimizin yeniden yapılanmasında başrol oynayarak IMF ile birlikte ülke gündemimizin odağında yer almaktadır.

Bu yazı, Banka'nın ülkemiz açısından taşıdığı bu önem nedeniyle, konu hakkındaki bilgi birikimine katkıda bulunmak amacıyla kaleme alındı. Yazıda esas olarak, yerimiz elverdiği ölçüde, Dünya Bankası Grubu'nun temel birimi olan Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası'nın tanıtılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte Grubun diğer birimleri hakkında da özellikle Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası'ndan farklılaşan yönleri öne çıkarılmak suretiyle bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu tanıtımlar sırasında yeri geldiğinde ülkemizle ilgili hususlar özellikle belirtmek suretiyle, ülkemizin Dünya Bankası açısından ne ifade ettiğinin veya tersinden söylersek, Banka'nın ülkemizde ne anlama geldiğinin anlaşılmasına yardımcı olunmak istenilmiştir.

I. DÜNYA BANKASI GRUBU

Dünya Bankası denilince ilk akla gelen Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (The International Bank for Reconstruction and Development-IBRD) olmakla birlikte, gerçekte bu deyim, Uluslararası Kalkınma Birliği (The International Development Association-IDA), Uluslararası Finansman Kurumu (The International Finance Corporation-IFC), Çoktarafli Yatırım Garanti Ajansı (The Multilateral Investment Guarantee Agency-MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (The International Centre for Settlement of Investment Disputes-ICSID)'nden oluşan 5 ayrı kurumu ifade eder.

- Bu kurumların bir grupta toplanması,
- Tümünün başkanlığını Dünya Bankası (IBRD) Başkanının üstlenmiş olmasının,
- Yönetim, amaç ve fonksiyonları bakımından Dünya Bankası ile doğrudan ilişkili bulunmasının ve
- Diğer kurumlara üye olabilmek için öncelikle Dünya Bankası'na üye olma zorunluluğunun getirdiği pratik bir sonuçtur. Bir başka deyişle, bütün bu kuruluşlar kaynak ve hesapları bakımından birbirinden bağımsız olmakla birlikte, üyelik, amaçlar ve yönetim ilişkileri açısından Dünya Bankası şemsiyesi altında toplanmışlardır. Bu nedenle, Dünya Bankası ile ilgili olarak yapılan ayrıntılı yorum ve değerlendirmelerin genel anlamda diğer kurumlar için de geçerli olduğunu kabul etmek gerekir.

II. ULUSLARARASI YENİDEN YAPILANDIRMA VE KALKINMA BANKASI (DÜNYA BANKASI) -IBRD KURULUŞU

Dünya Bankası'nın kuruluşuna ilişkin düşünceler ilk olarak 1-22 Temmuz tarihleri arasında ABD New Hampshire Eyaletine bağlı Bretton Woods kasabasında toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansında dile getirildi.

Literatürde daha çok Bretton Woods Konferansı olarak bilinen söz konusu toplantı, aralarında SSCB'nin de bulunduğu 44 devleti ya da hükümeti gayri resmi olarak temsil eden uzmanların katılımıyla gerçekleşti.²

Konferansta, İkinci Dünya Savaşının çeşitli ülkelerde, özellikle Avrupa'da yarattığı ağır tahribatın giderilmesi için ihtiyaç duyulan uzun vadeli finansmanı sağlayacak bir Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) ile uluslararası ödemelerdeki kısa süreli darboğazları finanse edecek ve kambiyo kurlarının istikrarını sağlayacak bir Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin kurulmasını öngören bir proje hazırlandı. Projenin hükümetlerin onayından geçmesi üzerine 1945 yılı sonunda Dünya Bankası, 1946 yılında ise Uluslararası Para Fonu kuruldu. Söz konusu kuruluşların işlerlik kazanması ise sırasıyla 1946 ve 1947 yıllarını buldu.

² *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi.*

Bugün Dünya Bankası'nın yönetim merkezi, Washington'un Pennsylvania Caddesinde ve Beyaz Saray'dan sadece üç blok ötededir. Ancak içinde 4800 kişinin çalıştığı bu bina, Dünya Bankasının Washington'da sahip olduğu veya kiraladığı 18 binasından sadece biridir. Mevcut haliyle Dünya Bankası, Washington'un üçüncü büyük, dünyanın da en fazla ekonomist çalıştıran işverenidir.³ Banka'nın merkez dışında 100 ülke temsilciliği bulunmaktadır. 2001 yılı itibariyle 8168'i Washington'da 2545'i dışarıda olmak üzere toplam 10.713 kişi Banka adına çalışmaktadır.⁴

III. KURULUŞ AMACI VE ANA SÖZLEŞME

Dünya Bankası'nın kurucu üyeleri başlangıçta, Banka'nın kuruluş ve işleyişini düzenleyen "Articles of Agreement" başlıklı Anasözleşmesini kabul etti. Ancak 11 madde ve 2 Ek'ten oluşan söz konusu Anasözleşme, Banka'nın zaman içinde değişen rolüne ve fonksiyonlarına bağlı olarak günümüze kadar çeşitli değişikliklere uğramış bulunmaktadır.

Anasözleşmenin 1. maddesi Banka'nın kuruluş amacına ayrılmıştır. Maddede yer alan hükümlere göre Banka'nın kuruluş amacı özetle:

- Üye ülkelerin savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak, gelişme yolundaki ülkelerin kaynaklarının ve verimli imkanlarının geliştirilmesini özendirmek,
- Özel yabancı yatırımları garanti vermek ya da krediye katılımında bulunmak yoluyla desteklemek; özel sermayenin yetersiz olduğu yerlerde kendi kaynaklarını kullanmak suretiyle destek sağlamak,
- Uluslararası ticareti geliştirmek ve ödemeler dengesi istikrarını sürdürebilmek için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek,

³ Alec Dubro (1998), *The World Bank*, France: Public Services International, s. 5.

⁴ *About the World Bank Group*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

- Başka kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenlemek ya da garanti etmek suretiyle daha yararlı ve acil projelerde öncelikle kullanılmasını sağlamak,
- Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun koşulların sağlanmasına yönelik uluslararası yatırımları yönetmek⁵

biçiminde ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi, Anasözleşme’de sayılan kuruluş amaçları, 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’nın onarılması isteğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak bugün durum çok farklıdır. Bu farklılaşmayı Banka kendi dokümanlarında da dile getirmektedir:

Bugün Banka, savaş sonrası Avrupa’ya yardım eden kurumdan çok farklıdır. Bütün çalışmalarını yoksulluğun azaltılmasına odaklanacak şekilde biçimlendirmektedir. Eskiden mühendislerden ve mali analistlerden oluşan homojen yapıda personele sahip iken bugün, %40’ı ülke temsilciliklerinde bulunan ve ekonomistler, kamu politika uzmanları, sektör uzmanları ve sosyal bilimcilerden oluşan farklı disiplinlerden gelen farklı nitelikleri bulunan çalışanları vardır.

1980’li yıllar boyunca Banka çeşitli yönere çekildi. Bu yılların başlangıcında, Banka, makroekonomik konular ve borç erteleme sorunlarıyla yüz yüze iken, 1980 yılların sonunda sosyal sorunlar ve çevre problemleri temel sorunlar sayıldı ve sivil toplum sözcüleri giderek artan bir şekilde Banka’yı belli başlı projelerinde kendi politikalarını göz ardı etmekle suçladılar. Banka bu gün, küresel politika arenasında eskiden hiç olmadığı kadar önemli bir rol oynamaktadır.⁶ Bu ifadeden açıkça anlaşıldığı gibi, bugün gelinen noktada, Banka, belirli bir amaçla kurulmuş herhangi bir uluslararası mali kurum olmanın ötesinde, yoksulluğun azaltılmasından çevre sorunlarına, kamu sektörünün küçültülmesini hedefleyen özelleştirme uygulamalarından uluslararası yatırımların özendirilmesine uzanan bir dizi konu hakkında birinci elden düşünce üreten ve bunların uygulanmasına katkıda bulunan, asıl önemlisi, küresel politikaların oluşturulmasında önemli bir aktör olan kendine özgü bir kurum niteliğindedir.

⁵ A. Mahfi Eğilmez, *Dünya Bankası IMF ve Türkiye*, İstanbul: Creative Yayıncılık, s. 65.

⁶ *World Bank History*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org, [23.05.2001].

IV. ÜYELİK VE ÜYE ÜLKELERLE İLİŞKİLER

Anasözleşme gereğince Dünya Bankası üyeliği, IMF üyesi olan her ülkeye açıktır. Başka bir deyişle Dünya Bankası'na üye olmak isteyen ülkenin öncelikle IMF'ye üye olması şarttır.

2001 yılı itibarıyla Dünya Bankası'na üye ülke sayısı 183'e ulaşmış bulunmaktadır.⁷ Türkiye ise Banka'ya 1947 yılında üye olmuştur.

Dünya Bankası, üye ülkelerle ilişkisini kamu kesimi üzerinden kurar. Bunun iki temel nedeni vardır; “Birincisi, Anasözleşme gereğince, Banka, sadece üye ülke hükümetine veya hükümet garantisi altında bir kamu kurumuna borç verebilir. İkincisi ise, Bankanın çalışmalarını yürütmek için ihtiyaç duyduğu bilgilerin çoğu, kamu kesiminin elinde bulunmaktadır.”⁸ Anasözleşme'nin III/2'inci maddesi uyarınca, üye ülkeler de, Banka ile ilişkisini, “mali ajan” tayin ettiği Hazine, Merkez Bankası veya benzeri mali yönetimin üst düzey kurumlarından biri ile yürütmek zorundadır. Ayrıca üye ülkeler, merkez bankasını veya bu görevi yürüten başka bir kurumunu, kendi parası cinsinden olan sermaye yükümlülüğünü muhafaza etmek için “muhafaza kurumu” olarak tayin etmek ve bunu Banka'ya bildirmekle yükümlüdür. Ülkemizde bu görevleri sırasıyla Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankası yürütmektedir.

Dünya Bankası'na üye olan ülkelerin “üye olma amaçları” gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir. Az gelişmiş ülkeler, Banka'dan kalkınmaları için ihtiyaç duydukları finansmanın ve diğer türden desteklerin sağlanmasını beklerken, gelişmiş ülkeler, hem Dünya Bankası yönetiminde sahip oldukları oy güçleri aracılığıyla dünya politikasında etkili olmayı hem de Banka'nın finansmanını sağladığı yatırım projelerinin uygulanmasında kendi şirketlerinin iş almasını temin etmeyi hedeflemektedir. Çünkü Anasözleşme gereğince Dünya Bankası üyesi olmayan ülkelere ait şirketlerin Banka'nın kredi sağladığı projelerin yürütülmesine ve bu işlerle ilgili ihalelere katılabilmeleri mümkün değildir.

⁷ *About the World Bank Group*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org, [23.05.2001].

V. SERMAYE PAYI VE OYGÜCÜ

2000 Yılı Yıllık Raporuna göre Dünya Bankası'nın toplam sermayesi 30.06.2000 tarihi itibariyle 188.608 milyar \$'dır. Toplam sermaye ve ülke payları ABD Doları cinsinden ifade edilmektedir.

Dünya Bankasına üye her ülkenin belirli bir sermaye payı vardır. Bu pay, Banka'nın her üye ülke için, o ülkenin IMF içindeki kotasını esas alarak hazırladığı minimum sabit pay ile o ülkenin gönüllü olarak koyduğu değişken sermayenin toplamından oluşmaktadır.

Anasözleşme'nin 11/5-7 maddesi gereğince üye ülkelerin sermaye payları iki bölüme ayrılmıştır. Payın % 20'lik bölümü altın veya ABD Doları cinsinden peşin ödenir veya Banka'nın faaliyetleri için ihtiyaç duyulduğunda ödenmek üzere "Muhafaza Kurumu"nda hazır tutulur. Payın geri kalan %80'inin tamamının veya bir bölümünün ise, Banka'nın üye ülkelere açacağı krediler veya vereceği garantilerle ilgili faaliyetlerinde özel durumların ortaya çıkması halinde ödenmesi gerekir.

Dünya Bankası'nın sermaye artırımını zorunlu bir zamana bağlı kalmaksızın Güvernörler Kurulu'nun dörtte üç oy gücü ile vereceği karara bağlıdır. Üye ülkeler sermaye artırımlarında minimum payı korumak kaydı ile ek pay almak istemeyebilirler.

Banka mevzuatına göre, bir ülkenin sermaye payının yüksekliği, o ülkeye daha fazla kredi kullanma hakkını vermez. Bununla birlikte, Banka'nın karar ve uygulamalarında etkili olmasına imkan veren oy gücünün artmasını sağlar.

Başka bir deyişle oy gücü, üye ülkelerin Banka'nın karar ve uygulamalarını etkileyebilmeleri için ellerindeki temel araçtır. Bu durum, gelişmiş ülkeleri yüksek sermaye payları ile Banka'ya üye olmaya teşvik etmektedir.

⁸ IBRD, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org, [23.05.2001].

Dünya Bankası'nda En Yüksek Sermaye Payına Sahip 10 Ülkenin Oy Güçleri ve Türkiye'nin Durumu

Üye Ülke	Sermaye Payı (milyon \$)	Toplam Sermaye İçindeki Payı (%)	Oy Sayısı	Toplam Oy İçindeki Payı (%)
ABD	31,964.5	16.95	265,219	16,49
Japonya	15,320.6	8.12	127,250	7,91
Almanya	8,733.9	4.63	72,649	4.52
Fransa	8,371.7	4.44	69,647	4.33
İngiltere	8,371.7	4.44	69,647	4.33
Çin	5,404.3	2.87	45,049	2.80
İtalya	5,403.8	2.87	45,045	2.80
Hindistan	5,403.8	2.87	45,045	2.80
Kanada	5,403.8	2.87	45,045	2.80
Suudi Arabistan	5,403.8	2.87	45,045	2.80
Rusya Federasyonu	5,403.8	2.87	45,045	2.80
Hollanda	4,282.9	2.27	35,753	2.22
Belçika	3,496.4	1.85	29,233	1.82
Toplam Sermaye (30.06.2000)	188,606.0	100.00	1,608,693	100.00
Türkiye	890.2	0.47	7,629	0.47

Kaynak : World Bank, "Annual Raport 2000", Washington DC, 2000 s: 37-40.

Üye ülkelerin oy güçleri, Banka'da sahip oldukları sabit ve değişken oy sayılarının toplamının Dünya Bankası toplam oy sayısına oranlanması ile bulunur. Ancak sermaye payının ifadesinde kullanılan dolar değeri ile oy gücünün belirlenmesinde kullanılan dolar değeri aynı değildir. Bu farklılık, burada ayrıntılı olarak anlatılmasına gerek bulunmayan ve altın standardı sisteminden vazgeçilmesi üzerine Özel Çekme Hakkı (SDR) olarak adlandırılan döviz sepeti biriminin 1 Temmuz 1974 tarihinde, ABD Doları karşısındaki değerinin (1SDR=1.20635 ABD \$) hesaplamada esas alınmaya devam edilmesinin getirdiği bir sonuçtur.

Basit olarak, Üye ülkenin Dünya Bankasındaki Toplam Oy gücü =Üye ülkenin Sabit Oy Sayısı + Değişken Oy Sayısı / Dünya Bankası Toplam Oy Sayısı formülü ile bulunur.

Tabloya göre, Banka'nın an büyük hissedarı olan ABD, toplam oy gücünün %16,49'unu elinde tutarken, Türkiye % 0.47 oy gücü ile yetinmek durumundadır.

VI. ÖRGÜT YAPISI VE YÖNETİMİ

Dünya Bankası, Governörler Kurulu, İcra Direktörleri Kurulu, Başkan ve diğer yönetim birimlerinden oluşan organlar eliyle yönetilir. Bu organlar daha öncede belirtildiği gibi IBRD'nin yanı sıra Dünya Bankası Grubu içinde yer alan diğer kurumların da yönetiminden sorumludur. Bu organların dışında, Kalkınma Komitesi de örgüt yapısı içinde yer alan önemli bir birimdir.

A. Governörler Kurulu (*Board of Governors of the World Bank*)

Dünya Bankası Governörler Kurulu her üye ülkenin atadığı bir guvernör ile bir guvernör vekilinden oluşan bir kuruldur. Banka'ya üye ülke sayısına bağlı olarak halen 183 Governörden oluşan Kurul, Banka'nın temel karar organıdır. Governör vekilleri toplantıya katılabilirler ancak sadece guvernörün bulunmadığı toplantıda oy kullanabilirler.

Governörlerin belirlenmiş bir atanma süresi yoktur. Üye ülke istediği zaman guvernörünü ve / veya vekilini değiştirebilir.

Guvernörler genellikle üye ülkenin Maliye ve Planlama Bakanı gibi mali yönetimin en üst düzeyinde bulunanlar arasından seçilir. Türkiye Kurul'da Hazine Müsteşarı tarafından temsil edilmektedir. Kurul kendi içinden bir Guvernörü, Guvernörler Kurulu Başkanlığına seçer.

Guvernörler Kurulu her sonbaharda;

- Bankanın genel politikasını görüşmek,
- Yeni üye kabul etmek veya üyeliği askıya almak,
- Ödenmiş sermaye miktarını değiştirmek,
- Mali tabloları ve bütçeyi onaylamak

üzere toplanır.⁹

Kurul, Anasözleşme'de kendisi tarafından kullanılacağı özellikle belirtilmemiş olan yetkilerini İcra Direktörleri Kurulu'na devredebilir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Dünya Bankası Guvernörler Kurulu, yılda bir kez genellikle sonbaharda IMF Guvernörler Kurulu ile birlikte ortak genel kurul toplantısını gerçekleştirir. Bu olağan toplantı dışında Anasözleşme'de belirlenmiş olan durumlarda olağanüstü toplantı yapılması da mümkündür.

Kurul, Anasözleşme'de belirlenen haller dışında, kararlarını oy toplamının üçte ikisi ile alır. Dünya Bankası Başkanı'nın bu toplantılara katılmakla birlikte oy hakkı yoktur.

B. İcra Direktörleri Kurulu (*Board of Executive Directors of the World Bank*)

İcra Direktörleri Kurulu, Dünya Bankası'nın yönetiminden sorumlu Kurul'dur. Guvernörler Kurulu'nda yer alan Bakanlar, genellikle yılda bir kez toplanabildiğinden, yetkilerinin bir kısmını bu Kurul'a devretmiştir. İcra Direktörleri Kurulu, Anasözleşme'de öngörülen görev ve yetkilerinin yanı sıra Guvernörler Kurulu tarafından devredilen bu görevleri de yerine getirmek ve yetkilerini kullanmakla yükümlüdür.

⁹ The World Bank (2001), *Knowledge & Resource for Development*, Washington, D.C.: Dünya Bankası.

İcra Direktörleri Kurulu 24 kişiden oluşur. Kurul'da Dünya Bankasında en fazla sermayeye sahip dolayısıyla en büyük ortaklar olan, ABD, Almanya, Japonya, Fransa ve İngiltere'nin kendilerinin atadıkları birer atanmış icra direktörü vardır. Ayrıca Suudi Arabistan, Çin ve Rusya'nın birer seçilmiş icra direktörü ile Kurul'da temsil edilmesi uygun bulunmuştur. Kalan ülkelerin oluşturduğu 16 adet ülke grubunu temsil etmek üzere seçilen 16 seçilmiş icra direktörü ile Kurul üyeleri tamamlanır.

İcra Direktörleri Kurulu'nun mevcut yapısına göre, ortalama 11 ülkeden oluşan bütün bir uluslar bloku, bir seçilmiş icra direktörünü paylaşırken, yukarıda sayılan gelişmiş ülkeler, tek başlarına, kendi atadıkları bir icra direktörü ile Kurul'da temsil edilme şansına sahip olabilmektedir. Bu durum, aynı ülkelerin yüksek sermaye paylarına bağlı olarak görece yüksek oy güçleri ile birlikte göz önüne alındığında, gelişmiş ülkelerin Banka'nın karar ve uygulamalarında ne denli etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. "Bu haliyle Banka'nın demokratik bir kurum olmanın çok uzağında bulunduğu bir gerçektir."¹⁰

Türkiye'nin içinde bulunduğu ülke grubunda; Avusturya, Belarus, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Lüksemburg, Slovakya, Slovenya ve Kazakistan'dan oluşan 10 ülke yer almaktadır.¹¹

Direktörler iki yıllık bir süre için atanır veya seçilirler. Her icra direktörü kendisine bir icra direktör vekili atar. İcra direktör vekillerinin bütün toplantılara katılmakla birlikte, ancak icra direktörünün bulunmadığı toplantılarda oy kullanma hakkı vardır. Kurul'a Dünya Bankası Başkanı başkanlık eder. Kurul kararlarını ancak toplam oy gücünün en az yarısından bir fazla oy gücüyle alabilir. Başkan, oyların eşit olması durumunda oyunu kullanabilir.

İcra Direktörleri Kurulu normal şartlarda haftada iki kez toplanır. Bu toplantılarda Kurul;

¹⁰ Sinan Sönmez (1998), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 315.

¹¹ *Turkey Country Office*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org [16.07.2001].

- Kredi ve garanti anlaşmalarının onaylanmasına,
- Yeni politikaların oluşturulmasına,
- Bütçenin uygulanmasına ve yönetilmesine,
- Ülke yardım stratejilerinin, borçlanma ve finansal kararların görüşülmesine

ilişkin çalışmaları yürütür.¹²

C. Dünya Bankası Başkanı (*President*)

Dünya Bankası Başkanı İcra Direktörleri Kurulu tarafından atanır. Başkanlığa atanacak kişinin guvernör, icra direktörü veya bunların vekili olmaması gerekir.

Dünya Bankası Başkanı geleneksel olarak Banka'nın en büyük hissedar ülkesi olan ABD vatandaşları arasında seçilir. 13 Halen Dünya Bankası Başkanı olan James D. Wolfenshon, Avustralya kökenli bir ABD vatandaşdır. Başkanlar, 5 yıllık süre için ve tekrar seçilebilme şansı ile göreve getirilir.

Başkan İcra Direktörleri Kurulunun toplantılarına başkanlık eder, kararların oylanmasında, ancak eşitlik halinde oy kullanma hakkı vardır.

Başkan, Dünya Bankası'nın yönetiminden genel olarak sorumludur ve Banka personelinin en üst amiri durumundadır. Başkana çalışmalarında yardımcı olmak üzere 3 kıdemli Başkan Yardımcısı (*managing director*) ve yardımcılara bağlı daha kıdemsiz yardımcılar (*vice president*) görev yapar.

D. Departmanlar

Daha önce belirtildiği gibi Dünya Bankası'nın 4800'ü Washington'da Genel Merkez çalışanı olmak üzere 10.713 personeli bulunmaktadır. Bu personel, her icra direktörünün ofisinde görevli danışmanlar, teknik asistanlar ve yardımcı personelin yanı sıra, ülke temsilciliklerinde görev yapan personel ile yönetim, hukuk ve teknik departmanlarda görevli farklı niteliklere sahip çalışanlardan oluşmaktadır.

¹² The World Bank, *a.g.e.*, s. 23.

¹³ _____, *a.g.e.*, s. 23.

1. Teknik Departmanlar:

Teknik departmanların temel çalışma alanını geliştirmekte olan üye ülkeler teşkil etmektedir. Bankanın, bir ülkeye kredi açması söz konusu olduğu durumlarda, krediye ilişkin inceleme ve değerlendirmeler üye ülkenin içinde yer aldığı teknik departmanda görevli uzmanlar tarafından gerçekleştirilir. Teknik Departmanlar 6 Bölge Ofisi halinde düzenlenmiştir:

- Afrika Bölgesi Ofisi (Merkezi Batı Afrika, Doğu Afrika, Güney ve Orta Afrika, Hint Okyanusu, Batı Afrika, Sahel Ülkeleri, Güney Afrika bölümlerini kapsayan departmanlar)
- Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi (Bu bölgedeki ülkeleri kapsayan 3 adet departman)
- Güney Asya Bölgesi Ofisi (Bu bölgedeki ülkeleri kapsayan 3 departman)
- Avrupa ve Merkezi Asya Bölgesi Ofisi (Avrupa ile Rusya ve diğer eski Doğu Bloku ülkelerini kapsayan 4 departman)
- Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi Ofisi (Ortadoğu ve Afrika'nın kuzeyinde Akdeniz'e sahili olan ülkeleri kapsayan 2 departman)
- Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi Ofisi (Güney Amerika Kıtası ile Karayipler'deki ülkeleri kapsayan 4 departman)¹⁴

Türkiye, Avrupa ve Merkezi Asya Bölgesi Ofisinin 2 numaralı departmanı çalışanlarının görev alanında bulunmaktadır.

2. Yönetim ve Hukuk Departmanları

Bu departmanlarda çalışan uzmanlar Banka'nın yönetimine ve hukuki sorunlarına ilişkin çalışmaların yanı sıra üye ülkelere verilecek kredilerin hukuki durumu ya da Banka'nın uygulayacağı vade, faiz vb. hususların tespitine dair çalışmaları yapar.

¹⁴ Eğilmez, a.g.e., s. 68.

Bu departmanların önemlileri aşağıda sayılmıştır:

- Başkanlık Ofisi
- Sekreteryaya
- Hukuk Bölümü
- Denetim Bölümü
- Muhasebe Departmanı
- Planlama ve Bütçe Departmanı
- Mali Politika ve Risk Yönetim Departmanı
- Finansman Bölümü

E. Kalkınma Komitesi

Komitenin resmi ve tam adı “Gelişme Yolundaki Ülkelere Kaynak Transferi Hakkında Dünya Bankası ve IMF Governörler Kurullarının Ortak Komitesi”dir Komite 1974 yılında kurulmuştur ve 24 üyeden oluşur. Komite üyeleri, üye ülkelerin Dünya Bankası ve IMF İcra Direktörleri Kurulu’nda tek başına veya gruplar halinde temsil edilme modeline uygun olarak atadıkları maliye bakanı düzeyindeki kişilerdir.

Komite Dünya Bankası ve IMF İcra Direktörleri Kurulu ile yakın işbirliği içinde çalışır. Temel görevi az gelişmiş ülkelere kaynak aktarımını ve bu kaynakların kullanımını izleyerek adı geçen Kurullara rapor vermek ve önerilerde bulunmaktır.

Komite, biri Dünya Bankası ve IMF Governörler Ortak Genel Kurul Toplantısı sırasında yapılmak üzere yılda iki kez toplanır.

VII. FİNANSMAN KAYNAKLARI

Dünya Bankası çeşitli dokümanlarında, kalkınmanın finansmanını sağlayan bir kurum olmasının yanı sıra güçlü bir mali kurum olduğunu belirtmektedir. Banka’nın bu ikili fonksiyonu sağlam finansman kaynaklarına sahip olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle aşağıda belirteceğimiz finansman kaynaklarını tehlikeye atacak uygulamalara karşı tedbirler geliştirilmiştir. Örneğin “bir ülke devalüasyon yaparsa, bu ülke sermayeye katılma payında meydana gelen düşme ile geri ödeyeceği borçlarda meydana

gelen azalma dolayısıyla ortaya çıkan kayıpları, kendi milli parası ile karşılamak zorundadır.”¹⁵

Banka'nın çok çeşitli finansman kaynakları bulunmakla birlikte en önemlilerini üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

A. Sermaye

Dünya Bankası'nın başta gelen finansman kaynaklarından birisi sermayesidir ve daha öncede belirtildiği gibi 30.06.2000 tarihi itibarıyla 188.608 milyar\$'a ulaşmış bulunmaktadır. Banka'nın sermayesinin miktarı önemlidir, çünkü kendi mevzuatına göre Bankanın sermayesinin, rezervlerinin ve gelir fazlalarının toplamı, aynı zamanda açacağı kredilerin sınırını da işaret eder. Başka bir deyişle Banka bu toplamdan fazla kredi açamaz.

Bununla birlikte Banka, kredi verirken çoğu kez sermaye kaynağına başvurmaz. Bu sonucu, üye ülkelere taahhüt ettikleri sermaye paylarının ödenmesinde tanınan esneklikten de çıkarmak mümkündür. Üye ülkelerin taahhüt ettikleri sermaye payının %5'inden daha azı ödenmiş durumdadır.¹⁶ Banka'nın vereceği krediler için temel finansman kaynağı, mali piyasalardan yaptığı borçlanmalardır.

B. Borçlanma

“Dünya Bankası en üst düzeyde kredi değerliliğine (*rating*) sahip bir kurumdur.”¹⁷ AAA kredi değerliliği notu ile Banka'nın, bütün finans piyasalarından kolaylıkla ve çok ucuz maliyetle borçlanabilme şansı bulunmaktadır. Banka'nın da bu imkanı iyi kullandığı borçlanma kaynaklarını mümkün olan en üst düzeyde çeşitlendirdiği bilinmektedir. Halen bir yılda üye ülkelere kullandırdığı kredilerin %75'nin finansmanını, borçlanma

¹⁵ Rıdvan Karluk (1998), *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar*, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 251.

¹⁶ *Where Does the World Bank Get its Money*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org, 23.05.2001.

¹⁷ Eğilmez, a.g.e., s. 72.

yoluyla karşılamaktadır.¹⁸Finansman teminine ilişkin işlemler sırasında Banka, tek başına davranabildiği gibi, çeşitli ülkelerin hükümetleriyle veya onların merkez bankalarıyla da işbirliği yapabilmektedir. Para ve faiz swap'ları Banka'nın sık başvurduğu, maliyet düşürme araçlarından birisidir.

Banka, piyasalardan bu şekilde borçlanarak temin ettiği finansmanı, piyasa rayicine uygun bir faizle az gelişmiş ülkelere kredi olarak kullanmaktadır.

Banka'nın mali piyasalardan borçlanma ve bunları az gelişmiş ülkelere kredi olarak verme sisteminin ortaya koyduğu tablo şudur; Söz konusu ülkeler, dünya üzerinde inanılmaz bir hızla hareket ettiği belirtilen mali sermayeye kendi imkanları ile ulaşamamaktadır. Kalkınma için ihtiyaç duyulan dış finansmanın sağlanması, Dünya Bankası'nın mali piyasalardan borçlanmak suretiyle temin ettiği finansmanı kredi olarak vermesiyle ya da Banka'nın kredi vererek güvenini ortaya koymasının, diğer kreditorleri harekete geçirmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu durumun söz konusu ülkeler açısından zaten olumsuz olan şartları daha da ağırlaştırdığı ve Banka karşısındaki hareket yeteneğini ne kadar sınırladığı da ortadadır.

C. Diğer Gelirler

Dünya Bankası'nın kullandığı kredilere piyasa rayici üzerinden faiz uyguladığı daha önce belirtilmişti. Söz konusu faiz gelirleri Banka'nın önemli bir finansman kaynağı durumundadır. Dahası, Banka tahsis ettiği, fakat borçlusu tarafından henüz kullanılmayan kredilere de "Taahhüt Komisyonu" adı altında, %075 oranında faiz uygulamaktadır.

Ayrıca Banka'nın elde ettiği karlar, mevzuatı gereğince sermaye payı sahibi ülkelere dağıtılmadığından, bu karlar da finansman kaynağına eklenmektedir.

Son olarak, Banka'nın elindeki kaynakları çeşitli hisse senedi bono ve tahvil piyasalarında değerlendirmek suretiyle gelir elde ettiğinin belirtilmesi gerekir.

¹⁸ *Where Does the World Bank Get Its Money*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

VIII. DÜNYA BANKASI KREDİ ANLAŞMALARI

“Dünya Bankası üye ülkelerde, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı desteklemek suretiyle yoksulluğu azaltmayı hedefleyen bir kalkınma örgütüdür. Kalkınma uzun vadeli bir süreçtir ve sonuç itibarıyla toplumun tümünün değişimi ile ilgilidir. Bu; doğru ekonomik ve mali politikaları içerir. Fakat aynı zamanda insani gelişme, yolların yapımı, hukuki kuralların konulması, kadın haklarının tanınması, kadınların eğitimi, yolsuzlukla mücadele edilmesi, çevrenin korunması, çocukların aşılması vs. ile de ilgilidir.

Kalkınma her bakımdan uygun seviyeye getirilme demektir, bu da dengeli bir şekilde uygulamaya konulan ekonomik ve sosyal programlar aracılığıyla olur.

Kalkınma hedefi sınırsız ve kapsayıcıdır. Bunun anlamı ise, kalkınma sürecinin ilgilendirdiği herkesin –*hükümetler, banka benzeri kurumlar, sivil toplum ve özel sektör*– ihtiyaçlarının tespitinde ve programların uygulanmasında yakın işbirliği içinde çalışması gerektiğidir.¹⁹

Dünya Bankası'nın kendisine neden ihtiyaç duyulduğunu açıkladığı bu satırlar, Banka'nın kredi verme amaçlarını da açıklamaktadır. Banka'nın kalkınma tarifi, herhangi bir yatırım projesini finanse etme misyonunun ötesine geçmekte, ekonomik, sosyal ve toplumsal yapının tümünün dönüştürülmesini esas alan programların uygulamaya konulmasını hedef almaktadır. Bu nedenle Banka, başlangıçta sadece, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunacak yatırım projelerine kredi sağlarken, giderek, toplumsal yapıları öngörülen kalkınma modeli çerçevesinde topyekün değiştirecek programlara ilgi duymaya başlamıştır.

Bu misyon değişikliği, uygulamada Banka'nın geleneksel proje kredisi anlaşmalarının yanı sıra özellikle 1980 yılından bu yana, az gelişmiş ülke hükümetleriyle “*Yapısal Uyarlanma Kredisi Anlaşmaları*” ile daha dar kapsamlı “*Sektörel Uyarlanma Kredisi Anlaşmaları*”nı imzalamaya başlamasıyla sonuçlanmıştır.

¹⁹ The World Bank (2001), *Knowledge & Resources for Development*, Washington, D.C.: World Bank, s. 2.

Yakın tarihe gelindiğinde ise uyarlanma kredi anlaşmalarının esnek biçimler kazanmak suretiyle daha da çeşitlendiğini görmekteyiz.

Bu nedenle kredi anlaşmalarının ana hatlarıyla sınıflandırılması ve özellikleri hakkında bilgi verilmesi, Banka faaliyetlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

A. Proje Kredisi Anlaşmaları

Dünya Bankası'nın kuruluşundan bu yana geleneksel olarak, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına yardım edecek projelerin finansmanı için sağladığı krediler, bu kategori içinde değerlendirilmektedir.

“Eğer ‘Dünya Bankası ne yapar?’ sorusunu bir kaç kelime ile yanıtlamak gerekirse, yanıt; ‘Banka, kalkınma projelerini kredilendirir’, biçimde olur. Banka'nın temel görevi, dikkatli seçilmiş ve hazırlanmış, usulüne uygun şekilde onaylanmış, uygulaması yakından izlenmiş ve sistematik bir şekilde değerlendirilmiş belirli projelere kredi sağlamaktır. Kapılarını açtığı 1946 yılından bu yana Banka, 1961 yılında faaliyete başlayan Uluslararası Kalkınma Kurumu (İDA)'nın kredileri dahil olmak üzere, toplam miktarı 92 milyar \$'ı aşan 3094 kalkınma projesini kredilendirdi. Bunun %90'ı aşan çok önemli bir bölümü, okullar, tarım ürünlerinin üretim programları, hidroelektrik santral ve barajları, yol yapımı ve tohum üretimi gibi özellikli projeler için kullanılmıştır. Projelerin kredilendirilmesindeki bu yoğunluk, Banka'yı fonlarını, borç alan ülkenin ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacak, sağlam ve üretken projeler için kullanırmaya çabalamak kadar, o ülkenin krediyi geri ödeme kapasitesini gözönünde bulundurmaya da sevk etmiştir. Banka hem bir kalkınma kurumu hem de aynı zamanda bir mali kurumdur. Bu nedenle kredilendireceği her proje, Banka'nın her iki niteliği açısından tatmin edici olmalıdır.”²⁰

Yukarıdaki alıntı, Bankanın proje kredilerinin özelliklerini de ortaya koymaktadır. Buna göre:

Proje kredilerinin ekonomik kalkınmayı hedefleyen krediler olması dolayısıyla bu krediler, ekonomik yönden gelişmiş ülkelere değil, gelişmekte olan ülkelere verilmektedir.

²⁰ Warren C. Baum (1996), *The Project Cycle*, Washington, D.C.: IBRD, s. 1.

Proje kredileri, alt yapı yatırımlarından sanayi yatırımlarına, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinden eğitim kalitesini yükseltilmesine kadar çeşitli sektörlere açılabilir. Proje kredileri, alt yapı yatırımlarından sanayi yatırımlarına, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinden eğitim kalitesini yükseltilmesine kadar çeşitli sektörlere açılabilir.

Dünya Bankası'nın aynı zamanda bir uluslararası finans kurumu olması dolayısıyla, krediler, borcunu geri ödeme kapasitesine sahip ülkelerin yatırım projeleri için kullanılmaktadır.

Proje kredileri, Banka personeli tarafından yapılan araştırmalar sonucunda, projenin ekonomik, teknik ve mali açılarından yeterli bulunması ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunacağına tespit edilmesi durumunda açılmaktadır.

Ayrıca; proje kredileri ya bir ülkenin hükümetine (hükümet temsilcisi olarak mali ajana) ya da onun garantisi altında bir kamu kurum veya kuruluşuna verilmektedir.

Banka verdiği proje kredileri ile ilgili yatırım projesinin tamamını finanse etmez. Kalan kısmın, ya ülke tarafından iç kaynaklardan ya da diğer dış kaynaklardan finanse edilmesi gerekir. Bu uygulama ile Banka, hem üye ülkenin projeyi sahiplenmesini sağlamayı hem de, projenin uygulanması dolayısıyla, iç hukuk gereği ödenmesi gereken vergi, harç vb. ödemelerin Banka kaynaklarından karşılanmasını engellemeyi amaçlamaktadır.

B. Bir Projenin Aşamaları

Bankaya göre “iki proje birbirine benzemez, her birinin kendi tarihi vardır ve kredi ilişkisi, kendi özgün koşullarına göre biçimlendirilir. Bununla birlikte her proje, bazı ufak değişiklikler dışında ortak bir aşamalar çevriminden geçer”²¹ Bu ortak aşamalar aşağıda sayılmıştır.

1. Projenin Belirlenmesi

Proje çevriminin ilk basamağını hükümetin, kredi alan kuruluşun öncelikleri içinde yer alan ve Banka desteği için uygun olan bir projenin tespiti oluşturmaktadır. Başlangıçta Banka, üye ülkelerin hazırladığı projeleri fizibilite yönünden inceler ve finanse edip etmeyeceğine karar verir. Ancak son yıllarda Banka projenin seçimi aşamasında da yer almaktadır. Banka

²¹ Baum, a.g.e., s. 2.

tarafından bu amaçla yapılan ekonomik ve sektörel analizler, ulusal ve sektörel politikaların, problemlerin değerlendirilmesi ve ülkenin gelişme potansiyelinin saptanması için bir çerçeve sağlamaktadır. Analizler, ayrıca Banka'nın veya IDA'nın kredi verebilmesi için o ülkenin "kredi değerliliğinin" saptanmasına yardım etmekte ve Banka ile ülke arasında, hem bir bütün olarak ülke ekonomisinde, hem de temel sektörlerinde öngörülen kurumsal değişimleri ve politikaları da içeren, elverişli bir kalkınma stratejisinin oluşturulmasına yönelik sürekli bir diyalogun temelini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle Banka, proje kredisi talep eden ülke ile kendi hazırladığı bu ekonomik ve sektörel analizler üzerinden iletişim kurmaktadır. Banka'ya göre ancak bu şekilde, kalkınma stratejisi ile tutarlı ve onu destekleyen, sektörün hedeflerini karşılayan ve hem hükümetin hem de Banka'nın uygun gördüğü projelerin belirlenmesi mümkün olabilmektedir.²²

Görüldüğü gibi, projenin belirlenmesi aşamasında Banka, projeyi sadece fizibilite yönünden inceleme ile yetinmemekte, bunun yanı sıra ilgili projenin, Banka'nın o ülke için önerilen kalkınma stratejisi ile tutarlı olup olmadığı, onu destekleyip desteklemediği yönünden de incelemeye tabi tutmaktadır.

Projeler, ya o ülkede bulunan Dünya Bankası temsilciliği çalışanlarının ülke yetkilileriyle olan temasları sonucu ya da Dünya Bankası tarafından mevcut projelerin durumunun değerlendirilmesi amacıyla ülkeye gönderilen misyonların belirlemeleri ile ortaya çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, üye ülke, Dünya Bankasına finanse edilmek üzere bazı projelerini takdim ederek bunların değerlendirilmesini de isteyebilmektedir.²³

2. Projenin Hazırlanması

Projenin belirlenmesini takip eden aşama, hazırlık devresidir. Proje hazırlama sorumluluğu ilke olarak kredi talep eden ülkeye aittir. Ancak giderek Banka, projenin hazırlanmasında daha aktif rol oynamaktadır. "Bu rolün, Banka'nın ihtiyaçlarını ve standartlarını göz önüne alan bir projenin hazırlanması için borçlunun kaynaklarını ve kapasitesini değerlendirme,

²² Baum, a.g.e., s. 2.

²³ Eğilmez, a.g.e., s. 75.

hazırlık çalışmasının gerektirdiği teknik yardımın veya finansmanın sağlanması için borçluya yardım etme ve projede eksik ve yetersiz olan boşlukları doldurma gibi yönleri vardır.²⁴ Projenin hazırlanması sırasında henüz Dünya Bankası tarafından onaylanmış, dolayısıyla finanse edilmeye karar verilmiş bir proje mevcut olmadığı için hazırlık aşamasındaki giderlerin finansmanı tamamen borçluya aittir ve ayrı bir finansman kaynağını gerektirir.

Projenin hazırlığının ihtiyaç gösterdiği mali ve teknik destek, bazı uzman ve danışmanlardan ya da uzman kuruluşlardan yardım alınması gerektirebilir. Örneğin Birleşmiş Milletler Örgütüne bağlı olarak faaliyet gösteren UNESCO, FAO, WHO, UNDP, UNIDO gibi kuruluşların kendi alanlarında proje hazırlama ve danışmanlık yapma konularında önemli gelişme kaydettikleri bilindiğinden bu kuruluşlardan destek alınması söz konusu olabilmektedir.

Proje hazırlığı, projenin hedeflerine ulaşması için gereken teknik, kurumsal, ekonomik ve mali koşulların tamamını kapsamaktadır. Bu yüzden ‘‘hazırlık; sonunda en tatmin edici çözüm bulunana kadar, kurumsal ve teknik alternatiflere ilişkin ön tasarımları ortaya koyan, maliyet ve faydaları göreceli olarak karşılaştıran, daha ayrıntılı ve umut vaad eden alternatifleri inceleyen bir fizibilite çalışmasını gerektirir.’’²⁵ Projenin hazırlanması sırasında Dünya Bankası uzmanları bir rapor ‘‘*aide memoir*’’ hazırlayarak üye ülkeye verir.²⁶ Bu rapor;

- Hedeflerin tanımlandığı,
- Temel sorunların belirlendiği ve
- Zaman tablosunun oluşturulduğu

bir belge niteliğindedir.²⁷

²⁴ Baum, a.g.e., s. 3.

²⁵ _____, a.g.e., s. 4.

²⁶ Eğilmez, a.g.e., s. 76.

²⁷ Dubro, a.g.e., s. 23.

3. Projenin Değerlendirilmesi

Değerlendirme, tümüyle Banka'nın sorumluluğunda bulunan bir süreçtir. Bu nedenle Banka görevlileri tarafından yürütülür. Bununla birlikte uzmanlardan danışmanlık hizmeti alınması mümkündür.

Değerlendirme, projenin Banka'nın amaçlarına uygunluğunun ve dört ayrı yönden yeterliğinin tespitine yönelik bir faaliyettir. Bu bakımdan bir proje özetinde, aşağıdaki konuların yer almasına ve belirtilen soruların yanıtlarının verilmesine özen gösterilir.

Teknik Yeterlilik: Teknik açıdan yapılan değerlendirme, projenin, sağlam şekilde dizayn edilmesini, uygun şekilde tasarlanmasını ve kabul edilmiş standartlara uygun olmasını sağlar. Banka görevlileri, teknik anlamda bütün seçenekleri, önerilen çözümleri ve beklenen sonuçları yeniden gözden geçirir.

Kurumsal Yeterlilik: Projeyi yürütecek kurum uygun şekilde organize edilmiş mi ve yönetimi yeterli mi? Yerel güçler ve girişimler etkili şekilde kullanılmış mı? Ana yapının dışında kurumsal ve politika değişikliklerine ihtiyaç var mı? Kurumsal yeterlilik, bu soruların yanıtları verilerek tespit edilir.

Ekonomik Yeterlilik: Ülkenin kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesine en yüksek katkıyı sağlamak bakımından, bu proje tasarısı hakkında, alternatif proje tasarılarına göre maliyet-fayda analizleri temelinde yapılan son incelemedir. Ayrıca Banka görevlileri, ülkenin sektörlere göre tüm yatırım programlarında ve konuyla ilgili kamu ve özel sektör kurumları ile devletin ana politikalarında mevcut zayıflıkları ve sağlam noktaları inceler.

Mali Yeterlilik: Borçlu ülkenin, projeyi uygulamak için yeterli kaynağı olacak mı? Proje mali açıdan uygulanabilir durumda mı? Projenin bedeli hesaplanabiliyor mu ve maliyetini çıkarması için uygun politikaları var mı? Bu ve benzeri soruların cevapları ile projenin mali yeterliliğinin değerlendirilmesi yapılır.

Banka'nın değerlendirme raporunda, kredi süresine ve şartlarına ilişkin öneriler de yer alır. Bir proje, değerlendirilmeye tabi tutulduğu bu dönemde,

eksiklerini gidermek için geniş ölçüde değiştirilebilir veya yeniden düzenlenebilir.

4. Görüşmeler ve İcra Direktörleri Kurulu'na Sunma

Banka görevlileri tarafından yürütülen çalışmaların bir değerlendirme raporu halinde tamamlanmasından sonra bu rapor üzerinde görüşmelere geçilir. Görüşmelerde Banka yetkilileri ve üye ülke temsilcileri bulunur. Taraflar bu müzakerelerde, projenin ve finansmanın, bir hukuki metin olan kredi anlaşmasına dönüştürülme çalışmalarını gerçekleştirir.

Müzakerelerin temel amacı, projenin başarıya ulaşması için projenin uygulanma ortamını belirlemeye yöneliktir. Bu nedenle görüşmeler aşağıdaki konular üzerinden yürütülür:

- Mali koşullar,
- Banka tarafından finanse edilecek harcama kalemlerinin ve miktarlarının yer aldığı tablolar,
- Uygulanacak satın alma ve ihale yöntemleri,
- Denetim şekli, kurumsal değişiklik gerekleri,
- Projenin yönetimi ve projenin sağlayacağı gelir düzeyi²⁸

Görüşmelerden sonra üzerinde uzlaşılarak son şekli verilmiş olan değerlendirme raporu ve kredi anlaşması metni, Dünya Bankası Başkanı'nın raporu ile birlikte İcra Direktörleri Kurulu'nun onayına sunulur. Yapılan görüşmelerden sonra Kurul, eğer uygun görürse projeyi onaylar ve projenin aşamalarından birisi daha tamamlanmış olur.

5. Uygulama ve Denetim

Proje çevriminin bir sonraki aşaması projenin uygulanması ve uygulamanın denetlenmesidir. Projenin uygulanması doğal olarak borçlu ülkenin sorumluluğunda bulunan bir süreçtir. Ancak bu sürecin anlaşmada yer alan koşullar çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, uygulamada bir takım güçlüklerin ve sorunların ortaya çıkması durumunda, Banka ile görüşmek suretiyle anlaşma şartlarında değişiklik yapılabilir. Eğer

²⁸ Eğilmez, a.g.e., s. 77.

anlaşmada yer verilmiş ise Banka, kurumsal çalışma, personeli eğitimi, yönetici veya danışman gönderme biçiminde her türlü destek ile projenin uygulanmasına yardım eder.

Bu aşamada Banka'nın rolü projenin uygulanmasını izlemekten ibarettir. Ancak izleme faaliyeti sürekli ve projenin yürütülmesine ilişkin ihale işlemlerinin onaylanmasından, yapılan giderlerin kabul edilmesine kadar, Bankanın ödeme yapacağı her aşamada söz konusudur. Örneğin anlaşmada yer almayan bir işin bedelinin ödenmesi mümkün olmayacağı gibi, ihalelerin Banka'nın usullerine uygun olarak yapılmamış olması halinde, ihalenin onaylanmaması da gündeme gelebilecektir.²⁹

İzleme çeşitli yollarla yapılabilmektedir: Temel izleme biçimi raporlar üzerinden yapılan faaliyettir. Bu nedenle kredi anlaşmaları ekinde, borçlu ülke tarafından verilecek "ilerleme raporlarına" ilişkin bir cetvel yer alır. Söz konusu raporlarda; projenin fiziki gelişimi, maliyeti, yatırım kazançlarının (gelirlerinin) mali durumu ve projenin sağladığı faydaların düzeyine ilişkin bilgilere yer verilir. Bu raporlar Banka merkezince gözden geçirilir. Ayrıca izleme faaliyeti, Dünya Bankası'nın eğer o ülkede temsilciliği bulunuyorsa bu temsilcilik çalışanları veya merkezden gönderilen uzmanlar aracılığıyla, zaman zaman uygulamanın yerinde incelenmesi biçiminde de gerçekleştirilmektedir.

6. Proje Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Proje çevrimin son aşamasını projenin uygulanması tamamlandıktan sonra uygulama hakkında Banka tarafından genel bir değerlendirme yapılması oluşturur.

Bugün için Banka tarafından desteklenen bütün projeler; uygulama sonrası denetime tabidir. Söz konusu denetim, denetimin bağımsızlığını ve tarafsızlığını temin etmek amacıyla Bankanın uygulamacı birimlerinden tamamen ayrı bir birim olan Uygulamaları Değerlendirme Departmanı (OED) tarafından yerine getirilir. Birim, raporlarını doğrudan İcra Direktörleri Kurulu'na sunar. Uygulama sonrası denetim, açılan kredilerin Ana sözleşmedeki amaçlara uygun sonuçlar verip vermediğinin tespiti ve bu

²⁹ Eğilmez, a.g.e., s. 78.

deneyimden hareketle, ileride açılacak kredilerin yönlendirilmesi amacıyla yapılmaktadır.

C. Uyarlanma Kredisi Anlaşmaları

1980’li yıllarla birlikte Dünya Bankası’nın geliştirmekte olan ülkelere kullandığı geleneksel yatırım kredilerinden ayrı olarak yeni bir kredi anlaşmasını uygulamaya koyduğu görülmektedir. “Taraf ülkelerde ulusal iktisat politikalarından başlayarak toplumsal bölüşüm ilişkilerine ve kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesine uzanan geniş bir etki alanına sahip”³⁰ olan bu anlaşmalar, kapsadığı alanın büyüklüğüne göre “yapısal uyarlanma kredi anlaşmaları” veya “sektörel uyarlanma kredisi anlaşmaları” olarak adlandırılmaktadır.

Uluslararası Para Fonu’nun enstrümanlarından biri olan *Stand-by Anlaşmalarına* benzeyen yapısal uyarlanma kredisi anlaşmaları, kredi alan ülkenin herhangi bir yatırımının finansmanını sağlamaya yönelik olarak değil, o ülkenin, uyarlanılması istenilen sisteme entegrasyonunu sağlayacak şekilde kendini dönüştürmesi öngörülerek hazırlanmaktadır. Kredi alan ülkelerin genellikle ekonomik açıdan zayıf oldukları göz önüne alındığında, bu ülkelerin dünya ile entegrasyon çerçevesinde kendilerine biçilen yere itiraz etmeleri pek de mümkün görünmemektedir. Bu noktada söz konusu Uyarlanma Kredi Antlaşmaları yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır:

“Özellikle 1980’den sonra Dünya Bankası standart bir yapısal uyum programı oluşturarak az gelişmiş ülkelerin ekonomik politikalarının yönlendirilmesinde, büyük etkinlik sağladı. Dünya Bankasının yapısal uyum programı, özel ve kamu sektörlerinin karşılıklı ağırlığı, pazarın işlevi, ithalat kısıtlamalarının kaldırılması, ihracatın özendirilmesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT’ler), destekleme alımlarına son verilmesi, mukayeseli üstünlüklere dayalı bir büyüme stratejisi izlenmesi vb. gibi öneriler içeriyordu. Retorik geri plana ve önlemlerin dayandırıldığı teorik argümanlara rağmen bu tür politikaların belli başlı iki amacı vardı : birincisi IMF, Dünya Bankası, özel ticari bankalar ve devletlere olan borçların düzenli olarak

³⁰ Birgül Ayman Güler, a.g.e., s. 83.

ödenmesini sağlamak, ikincisi de; az gelişmiş ülkelerin ihrac ürün fiyatlarını daha da düşürmek, kaynak transferini derinleştirmek.³¹

Anlaşmalar dönüştürme gücünü, eklerinde bulunan koşullardan almaktadır. Çoğu zaman kredi verilen işle ilgili ve sınırlı olmayan bu koşullar yerine getirilmedikçe, kredinin kullanılması mümkün olmamaktadır. “Koşulları kimi zaman bir yasanın çıkarılmasını, ya da gün, ay, yıl belirterek bir çalışmanın tamamlanmasını içerecek kadar özel, katı ve emredici, kimi zaman da, borçlunun kalkınma planındaki hedeflere ulaşmasında “tatmin edici ilerlemeler” olmasını ölçüt sayacak kadar genel, esnek ve emredicidir.³²

İlk olarak 1980 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile imzalanan “1.Yapısal Uyarlanma Kredisi Anlaşması”³³ ile uygulamaya konulan uyarlanma kredilerinin hazırlanması, proje kredilerinden farklı olmakla birlikte, genel olarak yukarıda açıklanan hazırlanma, müzakere, onaylanma ve denetim aşamalarından geçer ve dilimler halinde kullanılır. Dilimler, daha önce belirtildiği gibi, borçlu ülkenin anlaşmada yer alan taahhütlerini yerine getirmesine bağlı olarak serbest bırakılır.

D. Karma Kredi Anlaşmaları

90’lı yıllarla birlikte dünya politika arenasında üstlendiği yeni roller ve karşılaştığı somut sorunlar, Banka’yı kredi verme politikasında da yeni arayışlara yöneltmiştir. Çünkü söz konusu misyon değişikliği karşısında, geleneksel yatırım projesi kredi anlaşmaları çekiciliğini görece olarak yitirmiş, yapısal ve sektörel uyarlanma kredisi anlaşmalarında ise ilgili ülkelerde yükselen muhalefet nedeniyle, dayandıkları programların uygulanması zorlaşmıştır.

Gerek bu durum nedeniyle, gerekse üye ülkelerin (gelişmiş ve/veya gelişmekte olan) değişen ihtiyaçlarına yanıt vermek bakımından Banka, daha esnek ve karma yapıda kredi anlaşması biçimleri geliştirmiştir. Bu anlaşmalar, tam anlamıyla ne yatırım projesi kredi anlaşması ne de yapısal ve

³¹ Fikret Başkaya (1994), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi s. 152.

³² Birgül Ayman Güler, a.g.e., s. 83.

³³ Dubro, a.g.e., s. 47.

sektörel uyarlanma kredisi anlaşmasıdır. Fakat her ikisinin de özelliklerini taşıyabilir. Örneğin bir yatırım projeleri demetinin ilgili sektörde bir takım değişiklikler öngören bir programla birlikte kredilendirilmesine yönelik anlaşmalar bu türdendir.

Bu kredilerin de hem yatırımlardaki ilerlemelere hem de taahhüt edilen değişimlerin gerçekleşmesine bağlı şekilde dilimlere ayrılarak kullanılması mümkündür.

E. Kredilerin Kullanım Koşulları

Dünya Bankası kredilerinin kullanılabilmesi bir anlaşmaya dayanması ile mümkündür. Bu anlaşmanın daha önce açıklanan usule uygun şekilde hazırlanması ve Banka ile kredi talep eden ülke yetkilileri arasında imzalanması gerekmektedir.

Dünya Bankası ile yapılan bu anlaşmalar, farklı durumları işaret etmek üzere farklı isimler alır:

Eğer kredi, bir yatırım projesi veya uyarlanma programı için ve doğrudan üye ülke hükümetine veriliyorsa; imzalanan anlaşma bir Kredi Anlaşması'dır (*Loan Agreement*).

Banka ile bir proje hazırlama imkanının kullanılması için anlaşma imzalanıyorsa, bu bir Mektup Anlaşması'dır (*Letter Agreement*).

Hibe Anlaşması (*Grant Agreement*) ise Banka'nın yönettiği emanet fonlarından hibe alınması durumunda imzalanan anlaşmanın adıdır.

Banka, üye ülkelerin ayrı tüzel kişiliği bulunan kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım projelerine de finansman sağlamaktadır. Ancak bu durumlarda Banka, kredinin geri ödenmesini teminat altına almak için ülkenin garantörlüğünü talep etmektedir. Ülkemizde Dünya Bankası'ndan sağlanan kredilere karşı garantörlük görevi Hazine müsteşarlığı tarafından yerine getirilmektedir. Bu durumda iki ayrı anlaşmanın imzalanması gerekmektedir;

Banka ile projeyi yürütecek kamu kurumu arasında Proje Anlaşması imzalanır.

Projeyi yürütecek kamu kurumunun aldığı krediye karşı garanti vermek üzere Dünya Bankası ile mali ajan arasında ise Garanti Anlaşması imzalanır.

Anlaşma imzalandıktan sonra borçlu veya projeyi uygulayacak kurum adına üye ülkenin merkez bankasında veya bir ticari bankada serbestçe çevrilebilir döviz cinsi üzerinden bir özel hesap açılır. Özel hesabın işleyişi anlaşmanın türüne göre değişmektedir:

Eğer imzalanan bir Proje Kredisi anlaşması ise projenin yıllık ortalama gider tahmininin %25'i veya 4 aylık bölüme isabet eden ortalama gider miktarı özel hesaba yatırılır. Borçlu veya projeyi uygulayan kurum, anlaşmada sayılan gider kalemlerini bu hesaptan avans çekerek gerçekleştirdikten sonra, gider belgelerini kesin hesabın çıkarılması için Dünya Bankasına gönderir. Banka yapılan giderlerin ve ilgili belgelerin usulüne uygun olup olmadığını inceler, uygun bulması halinde, gider miktarını yeniden hesaba yatırır.

Eğer bir Yapısal veya Sektörel Uyarlanma Kredi Anlaşmasının imzalanması söz konusu ise Banka'nın özel hesaba para yatırması borçlu ülkenin anlaşmada yer alan taahhütlerini yerine getirmesine bağlıdır. Anlaşma gereğince dilimlere ayrılmış ve ödenmesi bir takvime bağlanmış bulunan kredi, taahhütler gerçekleştikçe özel hesaba yatırılır.

Kredilerin kullanım koşullarının denetlenmesi Dünya Bankası açısından büyük önem taşımaktadır. Hemen tüm anlaşma metinlerinde denetime ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bu hükümlerde kredi kullanımlarının Banka'nın isteklerine uygun olup olmadığının bağımsız denetim şirketleri eliyle denetlenmesi ve Bankaya rapor edilmesi öngörülmektedir.

Dünya Bankası, kredi anlaşması çerçevesinde yapılacak satın alma ve ihale işlemlerinde genel yöntem olarak "uluslararası ihale yöntemi"ni kabul etmektedir. Bununla birlikte istisnai olarak, satın alınacak mal veya hizmetin cinsi, miktarı vs. göz önüne alınarak diğer ihale yöntemlerinin uygulanması mümkün olabilmektedir. Banka mevzuatı gereğince bu ihalelere katılacak istekliler, Banka üyesi bir ülkeye ait olmalıdır.

F. Kredilerin Geri Ödenme Koşulları

Dünya Bankası kredilerin geri ödenme sürelerinin tespiti bakımından, kredi verdiği az gelişmiş ülkeleri, kişi başına düşen GSMH bazında üç sınıfa ayırmıştır. Bu ayırım çerçevesinde kredilere;

- En yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 3 yıl ödemesiz dönem ve 15 yıl vade,
- Orta gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 4-5 yıl ödemesiz dönem ve 17 yıl vade,
- Düşük gelir düzeyine sahip ülkeler grubu için 5 yıl ödemesiz dönem ve 20 yıl vade

uygulanmaktadır.

Türkiye bu ayırımı orta gelirli ülkeler sınıfına dahil edildiğinden, aldığı kredilere 4-5 yıl ödemesiz dönem ve 17 yıl vade uygulanmaktadır.

Kredilerin geri ödenmesinde iki yöntem uygulanmaktadır. Hangisinin uygulanacağını seçiminin borçluya bırakıldığı bu yöntemlerden;

- *Eşit Miktarlı Ödeme* yönteminde; geri ödeme tutarı, alınan toplam kredi ödemesiz dönem dışında kalan yıl sayısına bölünerek, her yıl için eşit miktarda,
- *Artan Miktarlı Ödeme* yönteminde ise geri ödeme tutarı, toplam kredi miktarı, ödemesiz dönem dışında kalan yıllara, düşük miktardan başlayıp, giderek artan miktarda devam etmek üzere yayılarak,

hesaplanır.

Banka verdiği kredilere, anlaşma imzalanırken belli olmayan oranlarda değişken faiz uygular. Söz konusu değişken faiz oranı, Banka'nın kredi maliyetlerindeki değişimleri, faiz oranlarına yansıtma istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Banka, her yılın 1 Ocak ve 1 Haziran tarihlerinde, Londra Bankalararası Faiz Borsası gibi önemli borsalarda belirlenen faiz oranlarını dikkate alarak yeni oranları belirler ve uygular. Bu yöntem Dünya Bankası kredilerinin pahalı olduğunu iddia edenlerin en

önemli argümanlarından birisidir. Gerçekten de anlaşma yapılırken alınan kredinin ne kadara mal olacağını bilinememesi, krediyi alan ülkeler bakımından ciddi bir risk üretmektedir.

Yeri gelmişken, uzun süredir Banka'dan kredi alan ülkelere ilave yük getirdiği için eleştirilen ve geri ödeme tutarlarının hesabında kullanılan "Havuz Sistemi" hakkında bilgi verilmesi uygun olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi Dünya Bankası, üye ülkelere kredi verirken, uluslararası para piyasalarında önemli ölçüde borçlanmaktadır. Bu işlem sırasında, ABD Doları cinsinden borçlanmanın çeşitli nedenlerle mümkün olamadığı durumlarda Banka, diğer dövizler üzerinden de borçlanabilmektedir.

Oysa, Banka'nın kredi anlaşmaları ABD Doları bazında yapılmaktadır. Bu nedenle Banka kredinin ödenme günü elindeki diğer dövizleri ABD Doları'na çevirip ülkelere vermektedir. Buna karşılık ödeme yapmak için bozdurduğu bu dövizleri, geri ödeme sırasında üye ülkelerden talep etmekte ve geri ödeme tutarını, söz konusu döviz cinslerinin değişen oranlarda yer aldığı döviz sepeti birimini (havuz birimi), esas alarak hesaplamaktadır. Bu şekilde Dünya Bankası, kendisini çapraz kur değişimlerinden korurken, riski kredi alan ülkelere yönlendirmektedir. Gerçi bu sistem üye ülkelerin kazançlı çıkması ihtimalini de içinde barındırmaktadır. Ancak uygulamada bu ihtimal neredeyse %0 düzeyinde gerçekleşmiştir. Örneğin "Türkiye 1987 yılında Dolar olarak aldığını varsaydığı borçlarının tutarını 4.4 milyar Dolar olduğunu tablolarında gösterirken, Dünya Bankası bilgisayarları tutarın 6.5 milyar Dolar olduğunu gösteriyordu. Türkiye'nin 4.5 milyar dolar zannettiği borç içindeki ABD Doları payı %9 olunca 2 Milyar Dolarlık bir yük ortaya çıkmıştır."³⁴ Dahası, "Dünya Bankası tarafından uygulanan ve havuz sistemi olarak adlandırılan kur ayarlamaları sonucunda Banka'ya olan borcumuzda, 1984-1993 yılları arasında toplam olarak 10 milyar Dolarlık bir artış ortaya çıkmıştır."³⁵ Burada önemle vurgulanması gereken nokta, bu artışın normal olarak ödenmesi gereken faizlerle bir ilgisinin bulunmadığı, doğrudan ana para artışını işaret ettiği.

³⁴ Tülay Evgin (2000), *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, s. 55.

³⁵ *Sayıştay 2000 Yılı Mali Raporu*, s. 78.

Neyse ki bu sorun ülkemiz açısından, geçmişini kapsamamak kaydıyla giderilmiş bulunmaktadır. “1997 yılında havuz sistemine tabi krediler, o tarihe kadar doğmuş olan ilave maliyet anaparalara ilave edilerek, sabit kurlu sisteme geçirilmiştir.”³⁶

IX. ULUSLARARASI KALKINMA BİRLİĞİ-IDA

1960 yılında kurulan Uluslararası Kalkınma Birliği (*International Development Association- IDA*) esas itibariyle, üye ülkelerin en yoksul kesiminin kalkınma çabalarında ihtiyaç duyduğu finansmanı sağlamak üzere oluşturulmuş bir kurumdur. Kuruluş amacı, Anasözleşme’nin birinci maddesinde, özetle; “üye ülkelerden en az gelişmiş düzeyde bulunanlara, verimliliği ve yaşam standartlarını yükseltmek suretiyle kalkınma amaçlarına katkıda bulunacak kredileri, bu ülkelerin ödemeler dengesinde önemli bir yük oluşturmayacak koşullarla sağlamak”³⁷ biçiminde ifade edilmektedir.

Belirtilen kuruluş amacı nedeniyle, Uluslararası Kalkınma Birliği’nin sağladığı kredilerin, Dünya Bankası kredilerinden iki farklı özelliği vardır:

IDA kredileri, her üye ülkeye değil, kişi başına milli geliri fakirlik çizgisi altında kalan ülkelere verilmektedir. 1999 yılı için, kişi başına milli geliri 885 ABD\$’nın altında bulunan ülkeler bu kategori içinde değerlendirilmektedir.³⁸IDA, dünyanın bu en yoksul ülkelerine yılda ortalama 6 milyar Dolar kredi vermektedir.

Söz konusu krediler, 0 faizli ve 10 yılı geri ödemesiz olmak üzere 35–40 sene vadeye yayılan imtiyazlı kalkınma kredileridir. Bununla birlikte hibe niteliğinde değildir, dolayısıyla geri ödenmesi gerekir.

Kredi uygulamasındaki bu iki farkın dışında İDA, yönetim, amaç ve fonksiyonlar bakımından Dünya Bankası ile birlikte hareket eder. Yani, “IBRD ve IDA aynı yönde ilerler”.³⁹

³⁶ Sayıştay 2000 Yılı Mali Raporu, s. 79.

³⁷ Eğilmez, a.g.e., s. 93.

³⁸ *What is IDA*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

³⁹ *What is IDA*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

Özetle, IDA yönetimi ve denetimi bakımından Dünya Bankası ile tamamen aynı yapıya sahip olan, ancak, Dünya Bankasından ayrı sermayesi, kaynakları ve dolayısıyla tüzel kişiliği bulunan bir kurumdur. Bu nedenle hesapları Banka'dan ayrı tutulur, saklanır ve birbirlerinin karar ve yükümlülüklerinden sorumlu değildir.

IDA'ya üye olmak için öncelikle Dünya Bankasına üye olmak gerekir. 2001 yılı itibariyle, 161 ülke IDA'nın üyesidir. Bunlardan 78 ülke, IDA kredilerinden yararlanmaktadır. 1960 yılından bu yana IDA, 106 üye ülkeye 120 milyar\$ kredi sağlamıştır.⁴⁰

Türkiye IDA'ya 1960 yılında üye olmuştur. Türkiye başlangıçta kendi yatırımlarının finansmanında IDA kredilerinden yararlanırken, zamanla IDA'ya katkıda bulunan ülkeler durumuna gelmiştir ve halen bu konumdadır. Ancak bu kredilerin çok uzun zamana yayılan geri ödeme planı nedeniyle, ülkemizin bu Kurum ile borç ilişkisi devam etmektedir ve 1999Yılı sonu itibariyle 103 milyon Dolar borcu bulunmaktadır.⁴¹

X. ULUSLARARASI FİNANSMAN KURUMU-IFC

Dünya Bankası(IBRD) daha önce de belirtildiği gibi, genel kural olarak kredilerini, kamu kesimi eliyle kullanmaktadır. Krediler ya ülke hükümetine (hükümetin temsilcisi olarak mali ajana) ya da mali ajanın garantisi altında bir kamu kurum ve kuruluşuna verilmektedir.

1956 yılında kurulan Uluslararası Finansman Kurumu (*Intenational Finance Corporation- IFC*) Dünya Bankasından farklı olarak, kamu kurum ve kuruluşları yerine, gelişmekte olan ülkelerin özel kesim kuruluşlarına kredi vermektedir. IFC, özel sektör yatırımcılarına verdiği bu krediler için devlet garantisi talep etmemektedir. Ancak, IFC ile üye ülke ilişkileri, yine hükümet adına kamu yetkilileri tarafından yürütülmektedir.

IFC, temel kuruluş amacını, Anasözleşmesi'nin birinci maddesinde özetle; "IFC'nin temel amacı, Dünya Bankası'nın üye ülkelere yönelik faaliyetlerini desteklemek için, üye ülkelerde, özellikle daha az gelişmiş bölgelerdekiler öncelikli olmak üzere, verimli özel kesim kuruluşların

⁴⁰ *What is IDA*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

⁴¹ Evgin, a.g.e., s. 97.

büyümesini özendirmek yoluyla ekonomik kalkınmaya daha fazla katkıda bulunmaktadır.”⁴² şeklinde ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi, IFC kendi sermayesine, ayrı hesaplara kendi personeline ve departmanlarına sahip olmakla birlikte, faaliyetlerine yön veren ilkeler çerçevesinde, Dünya Bankasıyla ortak hareket etmektedir. “IFC, Dünya Bankası grubu içinde yer alan kurumların, gelişmekte olan üye ülkelerinde yaşayan insanların hayat kalitesini yükseltmeye yönelik temel hedefini paylaşmaktadır.”⁴³

IFC'nin Dünya Bankası grubu içindeki ağırlığı, içinde bulunduğumuz neo-liberal dalgaın bir yansıması olarak giderek artmaktadır. Dünya Bankası Grubu açık bir şekilde, gelişmekte olan ülkeler için özel sektörün öncülüğünde bir kalkınma modeli önermektedir: “Banka'nın en önemli önceliklerinden birisi, özel sektörün güçlenmesine yardım etmektir. Çünkü özel sektör, ekonomik büyümenin, gelir ve istihdam artışının ana kaynağıdır. Banka, özel sektörü, istikrarlı ekonomik politikaları, sağlam kamu maliyesini, şeffaf, dürüst, hesap verebilir ve tutarlı yönetişimi savunarak ve garantiler sağlayarak, cesaretlendirir. ve özel sektörün gelişebileceği, hızlı yurt içi yollar, enerji, telekomünikasyon, bilişim teknolojisi, petrol ve gaz, endüstri gibi bir çok sektöre destek verir. (...) Ayrıca Banka, kamu yatırımlarının özelleştirilmesinde, ortak şirketlerde özel sermaye payının yükseltilmesinde, hükümetlere yardım eder, hukuk ve düzenlemeler için tavsiyelerde bulunur.”⁴⁴ Bu konudaki en açık destek, üyelerinin çoğunluğunu çeşitli gelişmiş ülkelerin özel kesim temsilcilerinden oluşturduğu “Bretton Woods Komitesi”nden gelmektedir. Komiteye göre; “Dünya Bankası'nın daha çok IFC ile birlikte özel kesime yönelik projeleri destekleyerek kamu kesiminin küçültülmesine yardımcı olması gerekli bulunmaktadır.”

Bugün için gelişmekte olan üye ülkelerin özel sektörünün, en büyük çok taraflı finansman kaynağı olan IFC, bu desteğini ana hatlarıyla;

- Gelişmekte olan üye ülkelerin özel sektör projelerini finanse ederek,

⁴² Eğilmez, a.g.e., s. 100.

⁴³ _____, a.g.e., s. 127.

⁴⁴ IBRD, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org, [23.05.2001].

- Gelişmekte olan üye ülkelerin özel şirketlerinin uluslararası finans piyasalarında finansman sağlamasına yardım ederek,
- Özel sektör dünyasına ve hükümetlere öneri ve teknik yardımda bulunarak

sağlamaktadır.⁴⁵

IFC'ye üye olabilmek, Dünya Bankası üye olma koşuluna bağlıdır. 2001 yılı itibarıyla üye ülke sayısı 174'e ulaşmış bulunmaktadır. Türkiye ise IFC'ye 1956 yılında üye olmuştur.

XI. ÇOKTARAFLI YATIRIM GARANTİ AJANSI—MIGA

1985 yılında Kuruluş Anlaşmasını imzalayan ve 1988 yılında çalışmalarına başlayan Çoktaraflı Yatırım Garanti Ajansı (*Multilateral Investment Guarantee Agency- MIGA*) gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarını, ticari olmayan risklere karşı, garanti altına alarak korumak üzere kurulmuştur.

Kuruluş Anlaşmasının 2. maddesine göre; "MIGA'nın temel amacı, üye ülkeler arasında yatırım fonlarının verimlilik amacı doğrultusunda özellikle gelişme yolundaki ülkelere doğru akımını özendirme ve bu çerçevede Dünya Bankası ve IFC'nin çabalarına tamamlayıcı yönde katkıda bulunmaktır. Bu özendirme faaliyetini gerçekleştirebilmek için MIGA, üye ülkelerin gelişme yolundaki üye ülkelere yatırım yapacak yatırımcılarına ticari olmayan risklere karşı garanti vermekte ve çeşitli danışmanlık hizmetleri sunmak şeklinde işlevleri yerine getirmektedir."⁴⁶

MIGA'nın bir yatırıma garanti verebilmesi için;

- Yatırımın yapılacağı ülkenin gelişme yolundaki ülkeler sınıfından olması,
- Yatırımcının ve yatırım şeklinin MIGA Anlaşmasının tanımladığı çerçeveye uygun bulunması

⁴⁵ *Basic Facts About IFC*, World Bank elektronik adres: www.worldbank.org, [23.05.2001].

⁴⁶ Eğilmez, a.g.e., s. 110.

gerekmektedir.

MIGA'nın tanımladığı çerçeveye göre;

- Yatırımcı, yatırıma ev sahipliği yapan ülke dışından olmalıdır.
- Yatırım, para veya mal şeklinde sermayeye katılım, sermaye sahibi tarafından garanti edilmiş bir kredi ya da sermayeye katılım dışında belirli bir doğrudan yabancı sermaye yatırımı şekillerinden biri şeklinde yapılmalıdır.

MIGA'nın garanti kapsamına aldığı riskler, MIGA Anlaşmasının 11. maddesinde sayılmıştır. Buna göre;

- Ev sahibi ülkenin gerek döviz yetersizliğinin, gerekse döviz transferiyle ilgili mevzuat değişikliklerinin yarattığı döviz transfer sorunlarının doğması,
- Kamulaştırma veya diğer bir yolla garanti edilmiş yatırım konusu mülkün yatırım sahibi kuruluşun elinden çıkması,
- Yatırıma ilişkin proje sözleşmesinin ev sahibi ülke tarafından bozulması yada iptal edilmesi,
- Savaş halinin veya olağanüstü hallerin ortaya çıkması sonucunda garanti konusu yatırıma devam edilememesi

durumlarında, 15 yıla kadar bir süre boyunca (bazen 20 yıla kadar) her proje için 50 milyon Doları aşmamak koşuluyla projenin %90'ına kadar ulaşan kısmını, garanti kapsamına alır.

Yukarıda sözü edildiği gibi, MIGA kuruluş amacını, kabaca, geliştirmekte olan ülkelere yönelik yatırımları özendirerek ortaya koymaktadır. Ancak bunun kadar, belki de daha önemli amacı, kendine pazar arayan uluslararası sermayeye sigorta sağlayarak, olası risklerden korumaktır. MIGA sayesinde yabancı sermaye, herhangi bir risk almadan, o ülkenin sermaye payı ve ödediği primlerle karşılanan garanti olanağına kavuşmaktadır.

MIGA'nın Başkanı Dünya Bankası Başkanı olmasına rağmen, grubun diğer üyelerinden farklı olarak kendi "Guvernörler Konseyi ve Direktörler Kurulu" vardır.

Dünya Bankasına üye olan her ülke MIGA'ya üye olabilir. 2001 yılı itibariyle üye ülke sayısı 154 dır. Türkiye MIGA'ya 1988 yılında üye olmuştur.

XII. ULUSLARARASI YATIRIM ANLAŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜM MERKEZİ-ICSID

Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (*International Centre for Settlement of Investment Disputes* ICSID), 1965 yılında kendisine üye bir ülke ile bir başka üye ülkenin kişi ve kurumu arasında ortaya çıkabilecek yatırım anlaşmazlıklarının çözüm yeri olarak tasarlanarak kurulmuştur.

ICSID'in 75 maddeden oluşan "Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of States" isimli Anasözleşmesinin 1. maddesine göre, amacı; "ICSID'e üye olan ülkeler ile diğer üye ülkelerin kuruluşları arasında ortaya çıkacak yatırım anlaşmazlıklarının ve uzlaşmazlıklarının çözümü için gerekli uzlaşma ortamını yaratmaktır.⁴⁷ Bu şekilde uluslararası yatırım imkanlarının artırılacağı hesaplanmaktadır.

Genellikle ev sahibi ülke ile yabancı yatırımcılar arasında ortaya çıkan herhangi bir uyuşmazlıklarda mahkemeye başvurarak yargı kararı almak, yerel hukukun ulusal çıkarları gözetmesi nedeniyle yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmemektedir. Bu nedenle bir hakeme başvurarak ortak bir kesin hakem kararı alıp ona uymak veya bir uzlaştırmacı mercii önünde uzlaşma yolunu denemek, yabancı yatırımcılara daha uygun gelmektedir. ICSID, yabancı yatırımcıların bu isteğine yanıt vermektedir.

ICSID bünyesinde, üstlendiği bu görevi yerine getirmek üzere "Uzlaşmazlık Paneli" ile "Tahkim Paneli" adı altında kurulmuş iki ayrı birim vardır.

⁴⁷ Eğilmez, a.g.e., s. 119.

ICSID'in sermayesi veya borçlanma benzeri gelir kaynağı yoktur. Tüm geliri kendisine ulaşan uzlaşma ve tahkim istekleri karşılığında ilgili taraflardan aldığı ücretlerden oluşmaktadır. Gerektiğinde Dünya Bankasından veya diğer üye ülkelerden Yönetim Konseyince belirlenen miktarda gelir tahsil eder.

ICSID üyeliği Dünya Bankasına üye olma şartı aranmadan tüm ülkelere açıktır. 2001 itibarıyla üye ülke sayısı 133'dür. Türkiye bu Kuruma 1989 yılında üye olmuştur.

XIII. DÜNYA BANKASI - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Dünya Bankası kayıtlarına göre Türkiye ile üye olduğundan bu yana (son olarak imzalanan *Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyarlanma Kredi Anlaşması* hariç) 159 kredi anlaşması imzalanmıştır.⁴⁸

Türkiye'nin Dünya Bankası Grubu kurumlarına olan borcunun, toplam dış borcu içindeki payı fazla değildir. 1999 yılı sonu itibarıyla, IFC'ye 1.358 milyon\$, IDA'ya 103 milyon\$ ve IBRD'ye 2.883 milyon\$ olmak üzere toplam 4.344 milyon\$ olan toplam Dünya Bankası borcunun, Türkiye'nin aynı dönemde 111.215 milyon\$ olan toplam dış borcuna oranı sadece %3.90 civarındadır.⁴⁹ Üstelik, -içinde bulunduğumuz kriz nedeniyle sağlanan kaynaklarla durum değişmiş olabilir- Türkiye, 1989 yılından başlayarak aldığı kredilerden daha fazla ana para ve faiz ödemesi gerçekleştiren, bir başka deyişle Dünya Bankası karşısında net kaynak kullanan değil, net kaynak aktaran durumundadır.⁵⁰ Bununla birlikte, önceki bölümlerde açıklanan nedenlerle, ülkemizin içinde bulunduğu yeniden yapılandırılma sürecine olan etkisi, bu pay ile ölçülemeyecek kadar yüksektir.

Çeşitli nedenlerle sermaye birikimi yetersiz olan ülkemizin, kalkınma için dış kaynağa ihtiyaç duyduğu hemen herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Bu bağlamda Dünya Bankası kaynakları da değerlendirilebilir. Önemli olan bu dış kaynağın da diğerleri gibi, uygun şartlarla alınması ve etkin

⁴⁸ www.worldbank.org [16.07.2001].

⁴⁹ Evgin, a.g.e., s. 97.

⁵⁰ _____, a.g.e., s. 128.

kullanılmasıdır. Bu mümkündür: ‘Bir başka deyişle (Banka), gelişmiş ülkelerin üretimleri için yaratmaya çalıştıkları pazarın büyütülmesine katkıda bulunma görevini başarıyla yürütmeye devam etmiştir. Bir bölüm gelişme yolundaki ülke, özellikle uzak doğu ülkeleri, bu imkanları da kullanmak suretiyle yalnızca bu ülkelerin pazarı olmak yerine ihracatlarını büyük ölçüde artıracak yatırımlar yapmayı başarmışlar ve dünya ticaretinde önemli yerler edinmişlerdir. Bununla birlikte çoğu gelişme yolundaki ülke açısından Dünya Bankası kredileri bu ülkelerin ithalatını artırmakla sonuçlanmış ve bundan üretimlerini bu ülkelere satan gelişmiş ülkeler yararlanmışlardır.’⁵¹

Kuşkusuz, Banka’dan sağlanan kaynakların etkin kullanımı ve kaynak tahsisinde önceliklerin doğru tespit edilmesi, herkesten önce, ülkemiz kamu yönetiminin sorumluluğundadır. Oysa bu sorumluluğun yeterince etkili şekilde getirilmediği, tersine, kredilerin amaç dışı kullanıldığı, savurganlığa varan uygulamaların yapıldığı, herkes tarafından bilinmektedir.

Bununla birlikte, kredi anlaşmalarının ekinde bulunan koşullar, ülke yönetiminin, ülke çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin önündeki en önemli engellerden biridir. Örneğin projenin yürütülmesine ve proje ile ilgili mal ve hizmet alımlarına ilişkin ihalelerde ‘‘Uluslararası İhale’’nin temel ihale yöntemi olarak belirlenmesi, çoğu kez, bunların yurt içinden teminini engellemekte ve bu suretle mal ve hizmet ithalatını artıran bir unsur haline getirmektedir. Keza, anlaşmalara konulan yurt dışından yüksek ücretle danışman, uzman çalıştırılmasına dair hükümler de, aynı sonuçları vermekte, yurtdışından kredi olarak sağlanan kaynakların yine yurtdışına aktarılmasına neden olmaktadır.

Şurası bir gerçektir ki; Türkiye’nin Dünya Bankası’na ihtiyacı olduğu kadar Banka’nın da Türkiye gibi ülkelere ihtiyacı vardır. Dünya Bankası sonuç itibarıyla devletleri hedef alan bir mali kurumdur. Elindeki kaynakları gelir sağlama potansiyeli yüksek, geri ödeme konusunda risk taşımayan ülkelere yönlendirmek zorundadır. Bu noktada, geçmişte borçlarını geri ödemede gösterdiği performans, Türkiye’nin önemini artırmaktadır. Öte yandan, ‘‘.Dünya Bankası Grubunun temel işlev(i) dünya ticaretini geliştirmek ve bu yolla da geniş ölçüde gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet

⁵¹ Eğilmez, a.g.e., s. 126.

etmek(...)tir.⁵² Türkiye, gerek coğrafi konumu, gerek nüfusu ile Banka'nın söz konusu işlevini yerine getirebilmesi bakımından göz ardı edemeyeceği potansiyeli taşımaktadır. Öyleyse şartlara teslim olmak yerine, şartları lehimize dönüştürebilmeliyiz.

KAYNAKÇA

“About the World Bank Group”, Dünya Bankası elektronik adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

Ayman Güler, Birgül (1996), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, Ankara: TODAİE.

“Basic Facts About IFC”, Dünya Bankası elektronik adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

Başkaya, Fikret (1994), *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi.

Baum, Warren C. (1996), *The Project Cycle*, Washington, D.C.: Dünya Bankası.

Dubro, Alec (1998), *The World Bank*, Fransa: Public Services International.

Eğilmez, A. Mahfi (1997), *IMF Dünya Bankası ve Türkiye*, İstanbul: Creative Yayıncılık.

Evgin, Tülay (2000), *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, Ankara: Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma ve İnceleme Dizisi No:26.

“IBRD”, Dünya Bankası elektronik adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

Karlık, Rıdvan (1999), *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Sayıştay 2000 Yılı Mali Raporu.

Sönmez, Sinan (1998), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, Ankara: İmge Kitabevi.

The World Bank Group (2001), *Learning from the Past, Embracing the Future*, Washington, D.C.: Dünya Bankası.

⁵² Eğilmez, a.g.e., s. 127.

The World Bank (2001), *Knowledge & Resource for Development*.
Washington, D.C.: Dünya Bankası.

“*Turkey Country Office*”, Dünya Bankası elektronik adres:
www.worldbank.org [16.07.2001].

“*What is IDA*”, Dünya Bankası elektronik adres: www.worldbank.org
[23.05.2001].

“*Where Does the World Bank Get Its Money*”, Dünya Bankası elektronik
adres: www.worldbank.org [23.05.2001].

“*World Bank History*”, Dünya Bankası elektronik adres: www.worldbank.org
[23.05.2001].

World Bank (2000), *Annual Raport 2000*, Washington D.C.